

Maurizio Dardano — Pietro Trifone, LA LINGUA ITALIANA, Bologna, Zanichelli, 1985, XIII + 463 str.

1. Knjiga dvojice talijanskih lingvista što je želimo ovdje prikazati nije samo gramatika u tradicionalnom smislu nego, po riječima autorâ (*Presentazione*): »al tempo stesso una grammatica per persone colte e una guida ai principali problemi di linguistica teorica, di linguistica storica e di sociolinguistica che riguardano l'italiano«. I zaista, uz potpuno gradivo gramatike talijanskoga jezika, mnogo je mjesta u knjizi posvećeno sociolingvističkim pitanjima (registrima jezika, regionalizmima, tzv. *gerghi* i *linguaggi settoriali*), leksikologiji (neologizmima, terminologiji pojedinih aktualnih djelatnosti), nekim drugim danas zanimljivim pitanjima (jeziku štampe, birokracije, politike, ekonomije, masovnim medijima, kinu, psihoanalizi), pa i historijskom razvoju talijanskog jezika. Važno mjesto zauzima i kontrastivni pristup, prvenstveno talijansko-engleski, isto tako i talijansko-latinski, pa talijansko-francuski (a ima usporedbi i s drugim jezicima). Svakom su gramatičkom poglavlju dodani tzv. *Inserti*, koji — i opet po riječima autorâ — »interagiscono con la descrizione grammaticale, proponendo altre prospettive di analisi, confronti con lingue straniere, riflessioni sugli usi sociali e stilistici della lingua« (*Presentazione*).

2. Knjiga obuhvaća ova poglavlja: O. *Premessa (Come cambia la lingua, L'italianizzazione dei dialetti)* — 1. *Struttura, evoluzione e usi della lingua* (pregled nekih općih pojmova, bitno o razvoju od latinskoga do talijanskoga i o današnjoj sociolingvističkoj i dijalekatskoj situaciji u Italiji) — 2. *La frase semplice* — 3. *L'articolo* — 4. *Il nome* — 5. *L'aggettivo* — 6. *Il pronome* — 7. *Il verbo* — 8. *L'avverbio* — 9. *La preposizione* — 10. *La congiunzione e l'interiezione* — 11. *La sintassi della frase complessa* — 12. *La formazione delle parole* — 13. *Il lessico* — 14. *Fonologia*. Slijede dva dodatka (*Appendici*): I *La retorica* — II *Poesia a metrica*. Knjiga završava vrlo korisnim glosarom lingvističkih termina, sažetom bibliografijom i detaljnim kazalom.

3. Znanstveno-teoretske osnove mogu se sažeti ovako: suvremena lingvistika, pretežno strukturalističkog usmjerenja, ali s potrebnim obzirom i na generativno-transformacijsku teoriju, na Fillmoreovu padežnu gramatiku (ukratko prikazanu u jednom *Insertu*), naročito na sociolingvistiku i srodne discipline. Znatno mjesto zauzima i semiotika, dok je pragmatika manje zastupljena (no velik dio pragmalingvističkih problema obrađuje se u okviru sociolingvistike). Kako proizlazi, pod pragmatikom autori uglavnom razumijevaju studij govornih činova (*atti linguistici*), a s time je u vezi i tumačenje performativnih iskaza u duhu Austina i Searlea (s razlikovanjem lokutivnih, ilokutivnih i perlokutivnih činova), za razliku od (kasnijega) šireg shvaćanja performativnih elemenata kao svega onoga što se odnosi na govornikov komentar samoga iskaza (v., npr., u knjizi D. Parisi — F. Antinucci, *Elementi di grammatica*, Boringhieri, Torino, 1977, naročito šesto poglavlje).

4. U pogledu terminologije autori prihvaćaju Martinetove termine *monem*, *leksem* i *morfem*; strogo razlikuju leksik (*lessico*: ukupnost leksičkog

blaga), *dizionario* (rječnik u uobičajenom smislu) i *vocabolario* (određeni sektor leksika) (str. 350); za rečenicu služe se izrazom *frase* (»le frasi, che sono delle unità di senso compiute«, str. 60), dok se pod *proposizione* podrazumijeva »ogni segmento della frase fornito di un predicato«, (ib.). Što se tiče problematike talijanskih dugih (»udvostručenih«) suglasnika, tzv. geminata, autori ne prihvaćaju bifonematsku interpretaciju (tj. kao poseban tip suglasničkih skupina), nego ih vrlo točno definiraju kao *consonanti intense* (str. 385) i tako ih i nazivaju.

5. Brojne su i očite pozitivne strane ove gramatike: jasnoća izlaganja, dosljednost u tumačenju gradiva i ilustraciji primjerima, u znatnoj mjeri odsutnost purizma (koji je, kako je dobro poznato, dugo vremena bio dominantan u talijanskim normativnim gramatikama) i otvorenost regionalizmima i sociolektima, u vezi s time i elastičniji stav prema toskanskom (dobro se, npr., upozorava na str. 140—141. da su *codesto, costì* i *costà* ograničeni na Toskanu). Sistematski se upozorava na zastarjele riječi i oblike. Naročito pozitivnim smatramo raspored gradiva, tj. da izlaganje ne počinje fonetikom (kako se čini u tradicionalnim gramatikama) nego kratkim uvodom u neka opća pitanja i zatim strukturom proste rečenice. Na više mjesta autori dodiruju razna pragmatička ili tekstovna pitanja, kao što su npr. uloga anafore i katafore u konstituciji teksta (str. 183—185), važnost veznika kao faktora kohezije na svim razinama diskursa (str. 281), pravila upravnoga i neupravnoga govora s nekim restrikcijama (str. 310), vrlo točne i korisne napomene o isticanju pojedinih dijelova rečenica i o tzv. prelomljenim rečenicama (tal. *frasi spezzate*, engl. *cleft sentences*) (str. 318—319) itd. Katkada nalazimo vrlo ležerne i žive, a ipak točne formulacije, kao npr. kada se opozicija indikativa i konjunktiva i pitanje njihova izbora (*penso che viene/venga*) uspoređuje s modom (»Adoperate il congiuntivo quando è necessaria un'elegante lingua in giacca e cravatta, ma fate pure ricorso all'indicativo quando vi serve una comoda lingua in jeans e maglietta«, str. 321). Koliko je daleko od takvih savjeta do tradicionalističkih »gramatičkih normi« nije potrebno posebno isticati.

6. Začuđuje ipak da se u toliko suvremenoj, ne-akademsnoj, svim suvremenim strujanjima otvorenoj gramatici nalazi i priličan broj posve tradicionalnih, diskutabilnih, pa i pogrešnih tumačenja. Evo glavnih primjedaba, redom stranica: 1) str. 24: ishodište romanskih (dakle i talijanskih) imenica u jednini nije akuzativ nego opći kosi padež, tzv. *casus obliquus*, koji je samo formalno jednak akuzativu (bez *-m*); dok, naime, latinski padeži funkcioniraju, akuzativ ne može zamijeniti nominativ; kad jednom padeža nestane, o akuzativu (ni ikojem drugom lat. padežu) ne može se više govoriti. 2) str. 72: u primjeru *sono andato da Giulio, il meccanico* sintagma *il meccanico* nije apozicija dijela dopune nego samo njezina nominalnoga dijela; 3) str. 77. i dalje: klasifikacija dopuna nije sasvim uvjerljiva (držimo, npr., da *un uomo di trent'anni* i *una persona di grande prestigio* mogu tvoriti jedan te isti tip). 4) str. 88: nije »cijela istina« da u talijanskome (za razliku od latinskoga) odnosna rečenica ne može stajati pred glavnom rečenicom (one uvedene zamjenicom *chi* mogu). 5) str. 94: kao nadomjestak za nepostojeću množinu neodređenoga člana ipak ne bismo naveli sintagme s pridjevima *vario* ili *molto*, jer su ovi semantički suviše određeni. 6) str. 134—136: relativno i apsolutno stupnjevanje pridjevâ i ovdje se obrađuju zajedno, premda je *fortissimo* funkcionalno posve različito od *il più forte*; zajedno se navode i sintetički

oblici *ottimo, pessimo, massimo* i *minimo*, iako se prvi par (koji funkcionira prvenstveno kao elativi) razlikuje od drugoga (koji ima funkciju superlativa); napokon, elativi se daju i kao (jedini!) superlativ prilogâ (str. 257—258), tako da izlazi da bi rečenicu *Mario radi najbolje od svih* valjalo prevesti **Mario lavora benissimo di tutti*, što je potpuno neovjereno. 7) str. 142. i dalje: tzv. neodređeni pridjevi obrađuju se svi zajedno, premda autori priznaju da su ti pridjevi heterogeni i da je jedina zajednička njihova značajka baš neodređenost (ako je tako, otpada i ta crta, jer su npr. *ogni, tutto, nessuno* posve precizno »određeni«!). 8) str. 159: u primjeru *aveva studiato e lo dimostrò nell'interrogazione* zamjenica *lo* ne zamjenjuje glagolski oblik kao takav nego rečenicu, a ova se slučajno sastoji samo od glagolskog oblika *aveva studiato*. 9) str. 192: naglašava se da se durativni aspekt u prošlosti izriče imperfektom a momentani izvan prošlosti prezentom, perfektom, aoristom ili futurom, no ostaje otvoreno pitanje kako se (i da li) durativni aspekt izražava izvan imperfekta. 10) str. 199: iz prikazane morfemske analize glagolskih oblika proizlazilo bi da se tzv. tematski vokal (*a/e/i*) ubraja i u osnovu (*conta-, crede-, agi-*) i u nastavke (imperfekt: *-avo/-evo/-ivo*). 11) str. 254—261: poglavlje o priložima vrlo je kratko i posve tradicionalno, jer je u priloge »strpano« sve, od priloga »pleno iure« kao *velocemente* do riječi kao npr. *insomma* (ali na str. 260—261. autori ipak ukazuju na heterogenost tradicionalne klase prilogâ i spominju i neke novije klasifikacije, a trebalo bi prije svega razgraničiti priloge od drugih vrsta riječi). 12) str. 265—269: neke nam definicije rečenica izgledaju diskutabilne (rečenicu *vi prego di fare silenzio* ne bismo interpretirali kao namjernu nego kao objektu zahtjevu; rečenica *è degno di essere ricordato* definirana je kao posljedična, a nije isto što *è tanto degno da essere ricordato*, itd.). 13) str. 280: ničim se ne može opravdati da se veznici i uzvici obrađuju zajedno, u istom poglavlju. 14) str. 337—340: kako su kriteriji klasifikacije prefiksâ donekle heterogeni, neki se prefiksi nalaze u dvije grupe; u imenskim prefiksima postoji posebna grupa negativnih prefiksâ, u glagolskima ne, iako se citiraju neki glagolski prefiksi s negativnom vrijednošću. 15) str. 342: ako se kao temeljna podjela složenica uzima podjela na one s imenskom i one s glagolskom bazom, onda nikakva »comodità di esposizione« ne može opravdati navođenje složenica kao *autocisterna, fotoromanzo, telescuola* među složenicama ovoga drugog tipa. 16) str. 412. i dalje: u pregledu retoričkih figura trebalo bi, svakako, precizirati da afereza, epenteza, sinkopa itd. nisu isto što, npr., sinekdoha, jer su to spontane pojave u jezičnom razvoju, a ne svjesni postupci. 17) str. 417: epenteza suglasnika /n/ u HIBERNU > *inverno* ne može se nikako tumačiti olakšanjem izgovora, jer se tu suglasnička skupina stvara, a ne ujednostavnjuje (radi se o kontaminaciji s prefiksom *in-*).

7. Pored banalnih tiskarskih pogrešaka, koje se bez problema mogu ispraviti pa su neopasne, ima i takvih koje nisu samo tipografske te na njih valja upozoriti: na str. 125. prijevode francuskih riječi *tan* i *tant* treba invertirati; na str. 136. otisnuto je dva puta *-éntissimo*, gdje je naglasak nepotreban (1. vokal nije naglašen, 2. kao nenaglašen automatski je zatvoren); na str. 185. drugo lice prezenta u francuskom se glagolu *parler* piše *parles*, ne *parle*, pa su homografna samo prvo i treće lice; u engleskom prezentu glagola *to speak* homofono i homografno je pet lica, ne četiri; u većini engleskih paradigama izvan prezenta nema dva oblika nego samo jedan oblik; na str. 330. za sufiks *-anza, -enza* daju se i primjeri *arroganza, eleganza, decenza*,

pazienza, gdje sufix nije *-anza*, *-enza* nego samo »dubinsko« *-ia*, s time da se poluvokal gubi u procesu asibilacije ($t > ts$); na istoj se strani za *-ineo* daju i primjeri *femmineo*, *fulmineo*, gdje segment *-in-* pripada osnovi, a sufix je samo *-eo*; na str. 404. u engleskome mjesto *occupied* treba *occupied*; napokon, na str. 412. među sedam ciljeva retorike (po antičkom shvaćanju) dva puta je naveden pojam 'biasimare'.

8. Velika se većina iznesenih primjedaba odnosi, da tako kažemo, na »površinsku strukturu« i ne umanjuje bitne vrijednosti gramatike M. Dardana i P. Trifonea, a to su, kako smo istakli, jasnoća i dosljednost, otvorenost suvremenim problemima gramatike i lingvistike uopće, odsutnost purizma, realizam u opisu jezičnih činjenica; jednom riječi, studij svih kompleksnih faktora koji upravlja životom i funkcijom jezika u društvu. Stoga bi u tom pogledu gramatika koju smo ovdje ukratko prikazali mogla poslužiti kao model gramatikama drugih jezika.

pazienza, gdje sufiks nije *-anza*, *-enza* nego samo »dubinsko« *-ia*, s time da se poluvokal gubi u procesu asibilacije ($t > ts$); na istoj se strani za *-ineo* daju i primjeri *femmineo*, *fulmineo*, gdje segment *-in-* pripada osnovi, a sufiks je samo *-eo*; na str. 404. u engleskome mjesto *occupied* treba *occupied*; napokon, na str. 412. među sedam ciljeva retorike (po antičkom shvaćanju) dva puta je naveden pojam 'biasimare'.

8. Velika se većina iznesenih primjedaba odnosi, da tako kažemo, na »po-vršinsku strukturu« i ne umanjuje bitne vrijednosti gramatike M. Dardana i P. Trifonea, a to su, kako smo istakli, jasnoća i dosljednost, otvorenost su-vremenim problemima gramatike i lingvistike uopće, odsutnost purizma, realizam u opisu jezičnih činjenica; jednom riječi, studij svih kompleksnih faktora koji upravlja životom i funkcijom jezika u društvu. Stoga bi u tom pogledu gramatika koju smo ovdje ukratko prikazali mogla poslužiti kao model gramatikama drugih jezika.